

NOBLESSE®

Creat cu pasiune și savoir-faire. Un volum Baroque Books & Arts®.

Alexander von Schönburg

ENCICLOPEDIA INUTILITĂȚII

traducere din limba germană de
MIHAI MOROIU

NOBLESS[®]

Colecție coordonată de Dana MOROIU

Alexander von Schönburg

LEXIKON DER ÜBERFLÜSSIGEN DINGE: Wie man ohne Luxus glücklich wird

Copyright © 2006 by Rowohlt Berlin Verlag GmbH, Berlin, Germany

© Baroque Books & Arts[®], 2016

Imaginea copertei: Gheorghe FIKL

Concepție grafică © Baroque Books & Arts[®]

Lector: Ines HRISTEA

Descrierea CIP a Bibliotecii Naționale a României

SCHÖNBURG, ALEXANDER VON

Enciclopedia inutilității / Alexander von Schönburg;

trad.: Mihai Moroiu. - București: Baroque Books & Arts, 2016

ISBN 978-606-8564-56-2

I. Moroiu, Mihai (trad.)

821.112.2-4=135.1

Tiparul executat de Monitorul Oficial R.A.

Niciun fragment din această lucrare și nicio componentă grafică nu pot fi reproduse fără acordul scris al deținătorului de copyright, conform Legii Dreptului de Autor.

„Je suis superflue mais irremplaçable.“

ANNE DE NOAILLES,
născută Prințesa Brâncoveanu (1876–1933)

INTRODUCERE

Abundență – ce cuvânt minunat! Parcă vezi înaintea ochilor o fântână din piatră, cu apa revărsându-i-se peste margini și adunându-se dedesubt, într-un bazin generos. Abundența dă viață fântânii, altfel, dacă apa ar ajunge doar până la margini, ar rămâne doar o sculptură moartă. Abundența este atributul civilizației. De ce ar mai fi nevoie de furculiță, dacă se poate mânca și cu degetele? Nevoia de abundență reprezintă impulsul fundamental al civilizației umane. Din nevoia de a îndesa, din timp în timp, ceva în gură s-au atins culmile artei culinare. Din nevoia de a lupta pentru supraviețuire s-au dezvoltat idealurile eroismului, ale martiriului, ale sacrificiului de sine, ale cavalerismului și ale confruntării oneste. Din dorința de a

ne apropia trupurile și de a ne bucura de atingerea lor am născocit iubirea, ce poate fi câteodată atât de intensă, încât uneori e capabilă să renunțe chiar la propria ei împlinire.

Dar, dacă judecăm strict din sensul legilor biologice, toate acestea sunt doar biete zădărnicii, iar explicațiile oferite de evoluționiști, care caută legătura dintre comportamentul nostru cultural prin necesitatea lui biologică, sunt de-a dreptul comice. Oare nu cumva singura necesitate autentică este abundența?

Și cine are căderea să hotărască ferm ce este un lux și ce este o necesitate? Părinții nu înțeleg de ce copiii lor „trebuie neapărat” să aibă toate gadgeturile electronice. Statul social nu se îndoiește că asistații au dreptul la un televizor și o canapea nouă. Există persoane foarte bogate care cumpără un televizor special doar pentru bonă, ele considerându-l inutil; în schimb, nu ar putea să trăiască fără să-și completeze permanent colecția de bronzuri din Renașterea timpurie. Există orașe cu milioane de locuitori care reușesc să se descurce doar cu patru săli de operă, în vreme ce altele trăiesc la fel de bine fără niciuna. În Evul Mediu, în fiecare oraș se construiau atâtea biserici ca să încapă în ele de zece ori populația lui, în vreme ce episcopii moderni consideră inutile bisericile rămase pustii, le transformă în hale și le vând la prețuri cât mai atractive.

Câte minți, tot atâtea păreri despre valențele inutilității. Orice lucru inutil are în spate o doctrină și o scară de valori. Și uneori înving forțele care consideră inutilă o ierarhizare a lucrurilor inutile și identifică în pluralism o

irosire de energii (când sunt capitaliști) sau relativism moral (când sunt credincioși fanatici) sau pseudolibertate menită să amăgească masele (când sunt comuniști). Când musulmanii au cucerit Alexandria, cea mai bună bibliotecă a vremii a fost incendiată: tot ceea ce nu corespunde Coranului dăunează, iar ceea ce corespunde este inutil, deoarece există deja în Coran. Societățile în care o instanță centrală hotărăște ceea ce este inutil sunt triste.

La sfârșitul secolului al XVIII-lea, Prințul de Monaco – pe atunci domnea peste nu mult mai mult decât un sat de pescari - a vizitat Londra la invitația regelui Angliei și când a văzut atâtea lumini pe stradă, a crezut că tot aranjamentul fusese făcut în onoarea sa. Din perspectiva prezentului, poate părea ridicol. Din perspectiva istoriei însă, prințul gândea cât se poate de firesc, neimaginându-și că un asemenea lux, pentru el cu totul ieșit din comun, era ceva atât de obișnuit și mărunț pentru londonezi.

Vreme îndelungată, în istorie, luxul a fost fie privilegiul unui grup bine definit, fie al unuia proscris. Spre exemplu, în Roma antică era reglementat cu exactitate comportamentul cetățenilor, în ceea ce privește consumul. Una dintre nenumăratele legi antilux, *Lex oppia* din anul 215 î. Hr., preciza că nicio femeie nu are voie să aibă mai mult de o uncie de aur, să îmbrace haine multicolore și să fie purtată prin oraș în lectică. Prin 195 î. Hr. însă, femeile romane au făcut lobby pentru anularea legii cu pricina. Cato cel Bătrân a obiectat, susținând că sunt „ființe nesupuse” cu „pretenții incontrolabile”. Tendințe cărora ar fi trebuit să li se pună

stavilă, altfel femeile ar fi continuat să stârneasă invidia la tot pasul, luându-se la întrecere, încercând să-și dovedească superioritatea prin etalarea unui lux deșănțat.

Drept urmare, definiția luxului, adică a ceea ce depășește granițele necesității, va rămâne inevitabil arbitrară. Numai ideologiile totalitare își arogă stabilirea priorităților vitale existenței umane. Socialiștii consideră că luxul împinge spre răsfăț și decadență, dar și conservatorii îi sunt dușmani cu tradiție. Clasa superioară, atunci când mai exista, se temea de brizanta socială ce însoțea perioadele de avânt al luxului, iar reprezentanții înaltei societăți, la fel ca snobii, de altfel, se plângeau de fragilitatea tot mai accentuată a barierelor sociale din perioadele în care afișarea abundenței începea să confere un anume statut. Iar fanfaronada obsesivă a epocii absolutiste, așa cum spun sociologi ca Werner Sombart și Norbert Elias, a favorizat apariția capitalismului modern. Dorința de a rămâne cu orice preț în apropierea unui suveran, prin etalarea unui fast frapant, a ruinat nobilimea franceză și engleză, ale cărei averi s-au transferat către clasele aflate în ascensiune. Luxul s-a dovedit dintotdeauna un agent al transformării sociale și economice, prin crearea unor necesități și a unor ramuri economice inexistente până atunci.

Luxul de ieri devine necesitatea de mâine. Cu granițe greu de stabilit. Spre exemplu, în zilele noastre, mai poate fi considerat un lux televizorul cu ecran plat și rezoluție digitală? Sau automobilul automatic, cu geamuri electrice și ABS? Sau conexiunea Internet de înaltă viteză? Banca

Mondială își propusese ca, până în 2010, cel puțin o sută de milioane de indieni din zonele sărace de la marginea marilor orașe să fie conectați la Internet. Profetii ajutorului pentru dezvoltare de la Banca Mondială sunt convinși că legătura la Internet este la fel de importantă ca apa curentă și asistența medicală. Ceea ce amintește întrucâtva de Maria-Antoaneta, care recomanda poporului să mănânce cozonac, dacă nu are pâine, arătând însă cât de fluide sunt barierele dintre abundență și necesitate.

Eternele articolele de lux (parfumuri și stofe „fine” sau călătorii „exclusiviste”) au ajuns de o desăvârșită banalitate și la îndemâna oricui, spre disperarea celor bogați – iar situația s-a răspândit cu repeziciune, transformându-se în sursă de inspirație pentru Hollywood (*American Psycho* sau *Fight Club*). În epoca în care totul a devenit disponibil oriunde și oricând, industria de lux e obligată să își imagineze noi și noi strategii, cum ar fi rarefierea artificială, cu scopul de a lăsa impresia unor produse tot mai greu de obținut. La Paris, un turist asiatic sau rus își poate cumpăra cel mult două genți de la Louis Vuitton.

Dar, ca o consolare, de abundență te poți bucura cu adevărat doar dacă nu ai parte de ea tot timpul. Pentru un slujbaş de rând, hotelul de patru sau de cinci stele în care doarme o dată pe an, cu prilejul vreunui târg, reprezintă un lux pe fața pământului. Room service, televizor lângă pat, prosoape flaușate. Pentru un călător versat, care are prosoape groase și moi și în vila sa din Stuttgart, același hotel este numai un compromis făcut în numele confortului.

Persoanelor foarte bogate le vine extrem de greu să se bucure de belșug. Dincolo de „limita durerii“, surplusul de belșug nu mai are niciun efect. Inutil încerca Heini Thyssen, pe vremuri, să-și amelioreze „calitatea vieții“ decorându-și WC-ul cu tablouri de Picasso sau beizadeaua din Emirate care îl chema săptămânal pe Tiger Woods la o partidă de golf.

În filmul *Marea tăcere*, Philip Gröning prezenta publicului uimit al marilor orașe viața călugărilor cartuzieni de la Grande Chartreuse, mănăstire din Munții Savoy, lângă Grenoble. După cum se știe, călugării și călugărițele trebuie să trăiască în austeritate și ascultare, și nu se căsătoresc niciodată, principii interpretate în cele mai diverse moduri, de la călugării-cerșetori desculți până la abatele din palatul baroc. Călugării cartuzieni se află printre cei care respectă totul cu cea mai mare strictețe. Trăiesc separat, în chilii individuale. Peste săptămână nu scot niciun cuvânt și se reunesc numai duminica, pentru câteva ore. Nu mănâncă niciodată carne, poartă straie din țesătură aspră și își încălzesc încăperea cu o sobă micuță, în care ard lemne pe care și le taie singuri. Viața lor capătă cele mai rigide forme, apropiate de cele elementare. Nicăieri nu se declară un război mai deschis tuturor formelor de inutilitate. Documentarul a renunțat la coloana sonoră și la orice comentarii explicative, accesorii altfel nelipsite în orice producție. Și tratează austeritatea cu maximă seriozitate.

Traiul călugărilor cartuzieni ar putea fi privit și dintr-un cu totul alt unghi, mai precis cel al cetăținului modern.

Atunci, terenul mănăstirii, cu o priveliște copleșitoare asupra unui peisaj montan neatins, ar fi „neconstruibil“, după cum ar declara plin de invidie orice investitor imobiliar. Chiliile mici, cu arhitectura lor simplă și perfect proporționată, au frumusețea unor acuarele de Dürer. Liniștea – produs de lux *par excellence*. La masă – doar legume cultivate în mănăstire, pâine coaptă în mănăstire, unt și lapte de la vacile mănăstirii, toate cu gust puternic, nefalsificat – de neprețuit! Prin comparație, viața cu produse de la magazinul bio nu înseamnă nimic. În chilii nu există nici măcar un singur obiect urât, nimic modern, golit de sens, frivol; lambriuri respectabile și mobilă atât de elegantă prin simplitatea ei – niciunui arhitect de interior nu i-ar fi ieșit mai bine. Sutane din lână de oaie țesută din fir gros, chiar de călugări, și apoi croite pe măsură. Măinile lor nu vin niciodată în atingere cu cerneala de ziar și nici cu bestsellerurile. Și călugării mai dispun de articolul de lux numit timp, pe care îl consumă într-un chip atât de rafinat, încât se pot bucura din plin de ceea ce contează în viață, fără urmă de plictiseală ori de vid. Dar nu cumva călugării cartuzieni trăiesc în lux, doar pentru că se limitează la strictul necesar? Niciun dubiu. Niciun dubiu?

Primele fabrici produceau cele mai frumoase lucruri din lume: porțelan de Sèvres, covoare Aubusson și mobilă Roentgen. Vazele Ming, pentru exportul în Europa, erau și ele lucrate în număr mare. Și a durat ceva până s-a descoperit că nimeni nu se îmbogățește de pe urma obiectelor frumoase și scumpe. Una dintre cele mai importante legi

economice ale epocii noi a rămas plasarea producției de nimicuri la baza economiilor naționale. Problema inițială a fost descoperirea piețelor extinse de desfacere pentru cei cu venituri reduse și realizarea de produse ieftine, cu mare potențial de vânzare. Apoi a fost doar un pas până la invazia articolelor care nu-și merită nici măcar prețul de nimic pretins.

Adevăratul negustor trebuia să creadă în marfa sa și numai așa reușea să o vândă cu succes, în timp ce escrocii aveau parte doar de câștiguri modeste. Și atunci s-a simțit nevoia unei schimbări vaste a modului de gândire. Iar debutul unei asemenea revoluții nu putea fi provocat numai de fabricanți, negustori și politicieni fără susținerea unor gânditori. Noua concepție trebuia bine fundamentată, pentru a sta la baza unei noi scări a valorilor. Valori ce urmau să fie separate de obiect și transferate în sfere abstracte. Și astfel s-a ajuns, cine și-ar fi închipuit, ca produse lipsite de orice valoare să aducă acumulări de valoare cum nu au mai fost vreodată cunoscute în istorie. Cel mai bogat om din lume nu este Bill Gates, ci suedezul Ingvar Kamprad, cel care a inventat dulapuri, și mese, și scaune confecționate din material ordinar, ca plăcile aglomerate, în disprețul oricărei ținute a meseriei.

Niciodată nu a mai fost un asemenea exces de mărfuri lipsite de valoare și de substanță. Iar bogații s-au mulțumit de multă vreme cu falsuri și surrogate. S-ar zice că nu mai există nimic în afara obiectelor care pot fi ușor schimbate sau aruncate – prin urmare, direct gândite pentru inutilitate.

Cine este înclinat spre acumulare – opere de artă, electronică, automobile, mobilă, aparatură de comunicații, haine, articole de uz casnic – își umple viața doar cu gunoaie. Iar repulsia pentru lucrurile moarte, lipsite de orice semnificație, de orice valoare, se dezvăluie imediat ce ele sunt scoase în fața casei: munți de obiecte pe cât de inutile, pe atât de sufocante, greu de imaginat! Dorința de a avea lucruri de calitate, care să dureze o viață și apoi să devină și mai valoroase, prin vechimea lor, spre bucuria generațiilor viitoare, este considerată aproape subversivă, ca o adevărată primejdie pentru economie.

Lumea în care trăim, a obiectelor inutile, poate fi o reprezentare obscură și artificială, dar toate aceste obiecte fantomatice au puterea de a copleși cu o asemenea insistență, încât reușesc să întunece orice perspectivă. Astfel, tentativa de a le da un nume – fie ele obiecte, deprinderi sau atitudini – amintește de ritualurile magice prin care călugării japonezi alungă demonii rotind o sabie ascuțită în jurul corpului. Dar dacă ne gândim la balaurul inutilității, cu miile lui de capete îndreptate spre noi, putem spera ca doar din întâmplare o lovitură norocoasă să-și atingă ținta. Iar lupta împotriva zădărnicii devine, de fapt, o inițiere într-o știință secretă. Știința de a recunoaște și a respinge inutilitatea, ce lasă loc minunatului sentiment, fie și iluzoriu uneori, de libertate, pentru a putea simți cu adevărat gustul vieții.

Mulțumiri

Le mulțumesc tuturor celor cu care am stat de vorbă despre această carte, pentru indicațiile și sugestiile lor deloc inutile, și în special lui Carl Laszlo, Martin Mosebach, Julian Reichelt și Philipp von Studnitz. Redactorului meu, Bernd Klöckener, îi mulțumesc pentru osteneală și răbdare. Iar lui Alexander Gorkow îi cer iertare. Știe el de ce.

NOBLESSE®

Autorii volumelor sunt martori și comentatori ai societății moderne, scriitori și jurnaliști cu sânge albastru, dispuși să-și invite cititorii în universul lor înconjurat de misterul istoriei și al prezentului.

O colecție de comori vechi de când lumea, dar bine păstrate între zidurile castelelor sau în tainele lor adânci, printre dantele și taftale.

Conservatorism și liberalism, monarhie și republică, bijuterii ale coroanei și cristale Swarovski.